

Peruwiańczycy odkrywają zasługi Konstantego Jelskiego (1837–1896) dla przyrodniczego poznania Peru

Peru jest krajem bardzo zróżnicowanym topograficznie i geologicznie, jak również biogeograficznie. W XVIII w. na świecie nastąpił duży rozwój nauk przyrodniczych, powstawały zakłady naukowe oraz muzea, które pracowały nad wyjaśnieniem życia na ziemi. Podróże i publikacje Aleksandra von Humboldta (1769–1859) – pobyt w krajach podzwrotnikowych w latach 1799–1827 i badania Karola Darwina (1809–1882) – dokonane podczas podróży na okręcie Beagle (1831–1836) oraz inne prowadzone w pierwszej połowie XIX w. z pewnością przyczyniły się do dużego zainteresowania europejskich przyrodników tym krajem. Równocześnie był to okres, w którym Peru starało się o uzyskanie pewnej stabilności społeczno-politycznej i ostatecznego określenia statusu państwowego i terytorialnego, tak aby móc dorównać rozwojowi cywilizacji światowej.

Człowiekiem, który całkowicie poświęcił się wielokierunkowym badaniom Peru był Antoni Raimondi (1826–1890), włoski przyrodnik osiadły w 1850 r. w tym kraju, w swej drugiej ojczyźnie¹. Przez czterdzieści lat poznawał Peru, przemierzając je wzdłuż i wszerz, przekonując władze, naukowców, intelektualistów, a w końcu i ludzi interesu o jego wielkich zasobach naturalnych. Rząd peruwiański doceniał zasługi Raimondiego i finansował jego prace. Dzięki temu powstało kilkutomowe dzieło „El Perú”² o szerokim zakresie tematycznym z dziedzin geografii, geologii, botaniki i zoologii, etnografii oraz archeologii kraju. W 1873 r. Raimondi poprosił rząd peruwiański o zatrudnienie kompetentnej osoby do pomocy w pracach prowadzonych w terenie i zbierania materiałów, chciał skupić się na ich opracowywaniu oraz pisaniu prac naukowych w Limie. Osobą, którą wybrał na to stanowisko był Konstanty Jelski, polski przyrodnik, przebywający od 1864 r. w Gujanie Francuskiej, a od 1869 r. w Peru. Pracował tam na zlecenie Gabinetu Zoologicznego w Warszawie, prowadząc eksploracje przyrodnicze i geologiczne. Raimondi, ceniąc umiejętności Jelskiego, tak pisał do niego w sprawie pozyskania go do prowadzenia prac terenowych: „Jak Pan wie zgodnie z prawem ustanowionym przez Kongres w 1869 roku rząd pokryje koszty publikacji mojego dzieła, w związku z czym potrzebuję współpracowników, ponieważ nie dałbym rady sam wszystkiego przygotować. Zaproponowałem więc prezydentowi Pardo, żeby przydzielił mi jakiegoś biologa, który by mi pomógł. Zaproponowałem Panu współpracę, ponieważ w Peru nie ma osób posiadających odpowiednie kwalifikacje oraz chęci do pracy. Prezydent zaakceptował moją propozycję i upoważnił do prowadzenia rozmów z Panem na ten temat”. Jak wia-

domo Jelski przyjął propozycję i przez kilka lat współpracował z Antonio Raimondim.

Badania przyrodnicze Konstantego Jelskiego prowadzone w Ameryce Południowej zostały w naukowy sposób opracowane przez prof. Radosława Tarkowskiego z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie w książce pod tytułem „Konstanty Jelski (1837–1896). Przyrodnik i badacz Ameryki Południowej”³. Autor korzystał z bogatych materiałów archiwalnych po K. Jelskim, które znajdują się w Archiwum Polskiej Prowincji Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie.

We wrześniu 2013 r. prof. Tarkowski przywiózł do Limy swą książkę, aby osobiście przypomnieć i przedstawić zasługi Konstantego Jelskiego dla nauki peruwiańskiej. Prezentacja książki w Towarzystwie Geograficznym w Limie zbiegła się z uroczystościami 90. rocznicy upamiętnienia relacji dyplomatycznych pomiędzy Polską i Peru. Na posiedzeniu towarzystwa 24 września 2013 r. została podjęta decyzja o wydaniu jej w języku hiszpańskim. Autor zaprosił do współpracy dr Katarzynę Gołuchowską Dunin-Borkowską. Zdecydowano o skróceniu treści książki, ale z pozostawieniem całej bibliografii. Po dokonaniu skrótów i uzupełnieniu tekst został przetłumaczony w Polsce i po koniec 2013 r. wydany przez Limeńskie Towarzystwo Geograficzne, w rozmiarze A5 liczącym 54 strony pod tytułem „Konstanty Jelski (1837–1896), naturalista e investigador de América Latina”⁴. Prezentacja tej książki odbyła się w dniu 22 lutego 2015 r. w czasie uroczystości dla uczczenia 127 rocznicy założenia towarzystwa.

Należy przypomnieć, że Limeńskie Towarzystwo Geograficzne (Sociedad Geográfica de Lima) zostało powołane do życia 22 lutego 1888 r. dekretem prezydenta Andrés Avelino Ceres. Wówczas, najważniejszym jego zadaniem było naukowe poznanie terytorium Peru, zebranie danych i ustalenie granic pomiędzy jednostkami administracyjnymi, celem wsparcia administracji państwowej. Nowo utworzone towarzystwo miało własny zarząd, w którym zasiadali przedstawiciele wszystkich ministerstw, ale było zależne od Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Ta struktura organizacyjna pozostała do dziś z tą różnicą, że obecnie towarzystwo podlega Ministerstwu Edukacji i jego zadaniami są badania naukowe związane z rozpoznawaniem i konserwacją środowiska geograficznego.

W czasie wspomnianego jubileuszu zorganizowanego w celu uczczenia 127. rocznicy założenia towarzystwa w jego siedzibie, położonej w centrum Limy, zebrali się dyrekcja, członkowie i zaproszeni goście, a wśród nich Ambasador Rzeczypospolitej Polskiej Izabela Matusz. Uroczystość roz-

¹ Bernex Nicole „Antonio Raimondi – El moderno descubridor del Perú”. Sociedad Geográfica de Lima, Lima 2012.

² Antonio Raimondi „El Perú”. Imprenta del Estado et la Sociedad Geografica de Lima, t. I-V, Lima 1874–1913.

³ Tarkowski Radosław „Konstanty Jelski (1837–1896). Przyrodnik i badacz Ameryki Południowej”. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Prace Monograficzne nr 605, Kraków 2011.

⁴ Tarkowski Radosław, Gołuchowska T. Katarzyna „Konstanty Jelski (1837–1896) naturalista e investigador de América Latina”. SGL, Lima 2013.

poczęto hymnem narodowym, następnie odczytano akt założycielski Towarzystwa Geograficznego oraz przedstawiono sprawozdanie z działalności towarzystwa za ostatni rok. Zwyczajem tej uroczystości są: wygłoszenie referatu przez jednego z reprezentantów ministerstw, prezentacja książki wydanej w minionym roku i wyróżnienie osób zasłużonych dla peruwiańskiej geografii. Tak się złożyło, zupełnie przypadkiem, że w programie został mocno podkreślony udział Polaków w rozwoju Towarzystwa Geograficznego i nauki w Peru.

Po części oficjalnej referat wygłosił inż. Henry Luna Córdova – przedstawiciel Ministerstwa Energii i Górnictwa, który naświetlił sytuację w Peru pod koniec XIX w., w momencie powstania Towarzystwa. Podkreślił, że w rozwoju myśli naukowej w Peru duży wpływ miało założenie w 1876 r. Wyższej Szkoły Inżynierii – Escuela de Ingenieros del Perú, której kontynuatorem jest obecnie Państwowy Uniwersytet Inżynierii (Universidad Nacional de Ingeniería), a także działalność inżynierów polskich, przede wszystkim Ernesta Malinowskiego, Edwarda Habicha oraz wielu innych, którzy z ramienia rządu zajmowali się budowaniem infrastruktury, głównie kolei i dróg.

Drugim punktem uroczystości była prezentacja książki i tu zdecydowano, że z wydanych w ciągu roku publikacji zostanie przedstawiona książka „Konstanty Jelski (1837–1896) naturista e investigador de América Latina”, autorstwa prof. Radosława Tarkowskiego i dr Katarzyny Gołuchowskiej Dunin-Borkowskiej. Z tej okazji prezydent Towarzystwa Geograficznego Zaniel Novoa zaprosił do stołu prezydenckiego panią ambasador Rzeczypospolitej Polskiej. Samą książkę zaś przedstawiła dr Katarzyna Gołuchowska Dunin-Borkowska.

Bohaterami trzeciego punktu programu byli Ferdinand Villiger Horath i Dr Luis A. Oliveros Lakoma. Zostali oni wyróżnieni przez Limeńskie Towarzystwo Geograficzne za zasługi dla geografii peruwiańskiej. Pierwszy z nich to

Ryc. 1. Odświeżenie portretu Konstantego Jelskiego w galerii Limeńskiego Towarzystwa Geologicznego. Z lewej strony: Izabela Matusz – ambasador Rzeczypospolitej Polskiej, po prawej: dr Ing Zaniel Novoa Goicochea – prezydent Limeńskiego Towarzystwa Geograficznego, dr Nicole Bernex Weiss – wiceprezydent Limeńskiego Towarzystwa Geograficznego, Contralmirante Eduardo Reátegui Guzman – członek Limeńskiego Towarzystwa Geograficznego. Fot. K.M. Gołuchowska Dunin-Borkowska

zasłużony założyciel „Boletín de Lima”, czasopisma popularno-naukowego, wydawanego regularnie od 1979 r., poświęconego historii i rozwojowi badań naukowych w dziedzinach nauk o Ziemi, wszechświecie, nauk społecznych, ekonomicznych oraz humanistycznych. Doktor Luis Oliveros Lakoma jest znany ze swych badań naukowych w ramach studiów regionalnych obejmujących głównie strefy graniczne i Amazonię. W czasie swego przemówienia, dziękując za otrzymane wyróżnienie, nawiązał także do polskich kontekstów odbywającego się posiedzenia i wspominał o swych polskich korzeniach (jego matka jest Polką z urodzenia).

Na koniec uroczystości pani ambasador RP Izabela Matusz odsłoniła portret Konstantego Jelskiego w galerii zasłużonych dla towarzystwa. Jelski, co prawda, nie uczestniczył w założeniu Towarzystwa Geograficznego, ponieważ wrócił do Polski w 1879 r., ale obecny zarząd uznał, że należy mu się to upamiętnienie za zasługi dla rozwoju biogeografii Peru. Ostatnim punktem programu było otwarcie w sali towarzystwa, zadedykowanej inżynierowi Ernestowi Malinowskiemu, wystawy fotograficzno-kartograficznej zatytułowanej „Cupisnique: Paisajes y Memorias”⁵, związanej z prowadzonymi badaniami towarzystwa na terenie Peru. Podczas wernisażu uczestnicy spotkania żywo komentowali rolę i znaczenie polskich badaczy, naukowców i inżynierów dla rozwoju nauki w Peru.

Książka „Konstanty Jelski (1837–1896) naturista e investigador de América Latina” wydana w wersji hiszpańskojęzycznej, tak jak oryginalne dzieło R. Tarkowskiego w języku polskim, składa się z kilku części. W pierwszej – przedstawiono pochodzenie i wykształcenie badacza a także osoby, które w wydatny sposób wpłynęły na koleje jego życia. Specjalnie podkreślono studia w Moskwie i Kijowie oraz pierwsze prace, które zdecydowały o zainteresowaniach przyrodniczych. Ważne jest także wspomnienie o patriotyzmie Jelskiego, jego udziale w Powstaniu Styczniowym w 1863 r. i represjach jakie stosował rząd carskiej Rosji, zmuszając go do opuszczenia rodzinnych ziem i udania się na emigrację. W dalszej części książki pokrótce jest przedstawiona jego działalność badawczo-kolekcyjnerska w dziedzinach biologii i geologii prowadzona w Gujanie Francuskiej. Jednak głównym celem wydanej pozycji jest zaprezentowanie osiągnięć badawczych Konstantego Jelskiego na terenie Peru. Znalazł się tu nieco przez przypadek, gdy opuszczając Gujanę zamierzał dotrzeć do Boliwii. Zmienił swój plan po uzyskaniu od Edwarda Habicha – Polaka wykształconego w Paryskiej Wyższej Szkole Dróg i Mostów – zaproszenia do Limy. Panowie poznali się na statku płynącym z Guayaquill do Callao. Habich odbywał podróż do Limy, żeby objąć stanowisko „ingeniero de Estado Peruano” – naczelnego inżyniera państwa peruwiańskiego. Za jego namową Jelski zatrzymał się w Limie i pozostał w Peru przez dalsze 10 lat. W tym czasie przez cztery lata pracował dla Gabinetu Zoologicznego w Warszawie, prowadził eksploracje przyrodnicze głównie w centrum Peru. W 1873 r. podpisał umowę z rządem peruwiańskim, na mocy której współpracował z Antonio Raimondim. Dokładne przedstawienie tej współpracy jest na tyle ważne, że jest ona praktycznie nie znana

⁵ „Kultura Cupisnique: Pejzaże i pamięć”, Sociedad Geográfica de Lima, Lima 2015.

biografom i osobom obecnie zajmującym się pracami Raimondiego. Na podstawie informacji pochodzących z listów i dziennika Jelskiego prof. Tarkowski odtworzył jego wkład w dzieło Raimondiego. Jelski wyjeżdżał w teren oraz dokumentował geografę Peru, gromadził i opisywał okazy przyrodnicze, geologiczne i inne dostarczając wyniki swych prac Raimondiemu. O tej współpracy wiele pisał w swoich pamiętnikach Jana Sztolcman⁶, który przyjechał do Peru w 1875 r. zastępując Jelskiego w zbieraniu okazów dla Gabinetu Zoologicznego w Warszawie. Razem spędzili około roku w Tambillo położonym na stoku lewego brzegu rzeki Marañón w departamencie Cajamarca w północnym Peru. Wiemy więc bardzo dokładnie o trudach prowadzonej pracy, a także – dzięki talentowi pisarskiemu Sztolcmana – o warunkach życia w tym specyficznym regionie. Należy też wspomnieć o ważnej roli jaką odegrali w życiu Konstantego Jelskiego liczni Polacy mieszkający w owym

czasie w Limie z Ernestem Malinowskim i Edwardem Habichem na czele.

W celu uzupełnienia wkładu Jelskiego w zrozumienie peruwiańskiej różnorodności przyrodniczej prof. Tarkowski opisał jego rozległą współpracę z przyrodnikami europejskimi i specjalnie z Władysławem Taczanowskim z Gabinetu Zoologicznego w Warszawie. Taczanowski na podstawie okazów dostarczanych przez Jelskiego napisał m.in. czterotomowe dzieło „Ornithologie du Pérou” wydane we Francji w Rennes w 1884 r.

Na zakończenie należy podkreślić znaczenie pracy prof. R. Tarkowskiego dla czytelnika peruwiańskiego, który w dogodny sposób może poszerzyć swą wiedzę na temat geografii, geologii, przyrody, ludzi i kultury własnego kraju, działań Konstantego Jelskiego i jego współpracy w powstawaniu fundamentalnego dzieła Antoniego Raimondiego.

Katarzyna Maria Gołuchowska Dunin-Borkowska

⁶ Jan Sztolcman (1854–1928) – polski zoolog, podróżnik. W latach 1875–1884 prowadził badania naukowe i kolekcjonerskie w Peru i Ekwadorze. Po powrocie do Polski kontynuował pracę naukową w Muzeum Zoologicznym w Warszawie.